

ÉVFORDULÓK

A Concordia

Egy világhírű malom jubileumára

150 évvel ezelőtt, 1866-ban kezdte meg működését a Soroksári úton Budapest legnagyobb kapacitású gőzmalma, a Concordia. Természetesen nem csupán a kerek évszám apropóján érdemes megemlékezni róla, hanem azért is, mert a világhírű magyar malomipar fővárosi, és ezen belül ferencvárosi malmainak köszönhette renoméját.

A XIX. század elején több mint húszezer kezdetleges berendezésű kismalom működött Magyarországon. Meghajtásuk nagyjából természetesen erőkorrásokkal, folyóvízzel és széllel történt, de ezrével voltak állati erővel hajtott, úgynevezett szárazmalmok is.

Magyarországon a gépi nagyipar kialakulásában a malomipar járt az élen. Nemcsak átvette a külföldön addig már bevált műszaki megoldásokat, hanem fejlesztésekkel és nagy jelentőségű találmányokkal nemzetközi viszonylatban is meggyorsította az iparág műszaki és gazdasági fejlődését.

Az 1830-as években két jelentős gyárat létesítettek Pest-Budán: 1836-ban az Első Dunagőzhajózási Társaság Óbudai Hajógyárát, s 1838-ban a Pesti Hengermalmot. Az 1841. szeptember 15-én üzembe helyezett létesítmény az akkori Európa egyik legkorszerűbb hengermalmának számított. Ez a tény ipartörténeti szempontból is fontos: ebben a malomban működtek hazánkban az első hengerszékek, gőzgéppel üzemelt, s itt született a magyar magasórlési eljárás.

A Pesti Hengermalom 1852-től rendszeresen szállított lisztet határainkon túlra, páratlan minőségű finomlisztjeit magas áron értékesítette Nyugat-Európában, sőt, Braziliában is. Jövedelmező üzletvitele új malomvállalatok alapítására ösztönzött.

Werther Frigyes Gőzmalma 1852-ben, a Barber Fiai Gőzmalma és Blum Jánosé 1853-ban, Berger Lajosé 1860-ban, Haggemacher Henriké 1862-ben épült. 1863–1868 között további nagy gőzmalomokat létesítettek Pesten: Pannónia, Első Pest-Budai, Victoria, Haggemacher Henrik második malma, Unió, Erzsébet. A városeejesítés utáni évtizedben újabb három nagymalom épült a fővárosban: Schmidt és Császár Gőzmalma 1873-ban, a Gizella Gőzmalom 1880-ban, valamint Hedrich és Strausz Király Malma ugyancsak abban az évben. Budapest évi egymillió tonnát meghaladó őrlési kapacitásával Európa legnagyobb malomipari központja volt a századfordulón és Minneapolis után a világgranglista második helyén szerepelt. A malomalapításnak természetesen megvoltak a természeti és gazdasági előfeltételei. A kedvező földrajzi fekvés, a dunai szállítás lehetősége, a nagy kiterjedésű szabad terület, a gépek üzemeltetéséhez szükséges megfelelő mennyiségű víz jelenléte mind hozzájárult ahhoz, hogy a különböző partszakaszokon egymás után létesüljenek gőzmalomok. A XIX. század első harmadában a terménykereskedők egyre nagyobb számban helyezték székhelyüket a fontos kereskedelmi csomópontnak számító Pestre. Felhalmozódó tőkéjüket egy még több profitot ígérő ágazatba, a malomiparba fektetve alapozták meg a magyar ipar több évtizeden keresztül vezető szerepet játszó szektorát. Az egyre gyorsuló műszaki fejlődés, az 1860-as évek közepén kifejlesztett magas őrlési technika révén a finomliszt az egyik legfontosabb kiviteli árucikké vált Magyarországon. A fejlődést 1873-ban az úgy nevezett bécsi „krach” állította meg: az egyik legátfogóbb túltermelési válság hatása még hosszú évekig érezhető volt. Az 1870-es évek közepétől azonban a malomiparban újabb fellendülés következett be, mely újabb üzemek alapításában nyilvánult meg.

A Duna-parton megépülő, a vízimalmok szerepét átvevő, korszerű technológiát alkalmazó malmok a XIX. század második felére a főváros jelképeivé váltak. Az egyes városrészek közül Ferencvárosban működött a legtöbb malom, s a későbbi IX. kerület többek között malmainak is köszönhette a „*Budapest gyomra*” elnevezést, hiszen az itt működő vágóhidak, húsipari üzemek és szeszgyárak mellett a liszt előállítása volt a belső és külső piac ellátásának alapja. Mivel a Duna közelsége meggyorsította a gabona szállítását, ebből a megfontolásból telepítették a többi malmot is a Soroksári útra. 1868-ban

kezdte meg működését a második nagy malom, a Pesti Molnárok és Sütők malma a mai Boráros tér közvetlen közelében. A Gizella és a Király malom 1880-ban, az utolsónak épített Hungária malom 1893-ban létesült a Soroksári úton. A ferencvárosi malmok mellett, fontos kiegészítőként, 1883-ban adták át Budapest legnagyobb gabonaraktárát, egyben a főváros egyik legmagasabb épületét, az Elevátorházat. A több emeletes, a Boráros téren, közvetlenül a vízparton felépített raktárban 290 tartály 36 ezer köbméternyi űrtartalommal várta a gabonaszállító hajókat. Az épületóriás mellett tucatnyi egyszintes, egy légtérű élelmiszertároló is épült, az úgynevezett közraktárak, melyek a mai Rákóczi híd és Szabadság híd közötti partszakaszon húzódtak.

A malmok működésére nézve az egyik legnagyobb veszély a tűz keletkezése és pusztítása volt. A homlokzati téglafalak mögött, a malom belsejében kerültek elhelyezésre a közlőművek, mozgógépek, hajtószíjak, facsatornák, csigák, motorok, liszt- és szélkamrák, felvonók, falépcsők, gabonaszállító széles hevedernyílások. A malmokra jellemző volt az állandó léghuzat és lisztporzás. Számos alkalommal elég volt egy szikra, hogy az egész malom belsejét egyszerre lángba borítsa, mert minden emelet teljesen fából készült és egymással csatornákkal állt összeköttetésben, így a kitört tűz gyorsan és feltartóztathatatlanul terjedhetett minden irányban. A gabonaörlő malmok égésének, tüzeinek legfőbb oka a liszt meggyulladása volt. A liszt részben a levegőben szállva, részben pedig mindenütt lerakódva a malom egészét ellepte, könnyen meggyulladt a nyílt lángtól, szikrától. A géprészek surlódását követő átmelegedés, a túlterhelésből eredő csapágymelegedés vagy egyéb okok miatt keletkező szikrázás gyakran jelenthette egy-egy tűzvész kezdetét.

A Concordia 1902-ben, a tűzvész után

A Concordia malom történetében a legnagyobb pusztítást okozó tűz 1902. január 24-re virradó éjjel tört ki. A lángokban szinte a teljes épületegyüttes elpusztult, a tüzet megfékezni próbáló tűzoltók közül ketten az életüket vesztették. 1923 októberében és 1964 decemberében szintén hatalmas károkat okozott a tűz, szerencsére emberéletet már nem követelt.

A működést természetesen a piaci körülmények még inkább befolyásolták, s a részvénytársaság tőkéje felett rendelkező vezetők

*Hönich Henrik,
a Concordia vezérigazgatója*

tők néha nem tudtak a gazdasági folyamatokra megfelelően reagálni. Előfordult, hogy ez (szó szerint) az életükbe került. A malomipar fejlődésének, sajnos, az I. világháború megálljt parancsolt, az ágazat 1918 után óriási veszteségeket szenvedett nyersanyag és felvevő piac tekintetében egyaránt, s a helyzet nem sokat javult az 1920-as években. A számítások szerint a magyar malmok évente 64,5 millió mázsa gabonát voltak képesek megőrölni, holott az ország gabonatermése az 1920-as évek elején átlagosan évi 24,2 millió tonna volt. Ezzel a gabonamennyiséggel számolva, a malmok őrlőképességük 37 százalékáig lehettek volna foglalkoztatva, ténylegesen azonban 30 százalékáig sem voltak kihasználva. 1925 végén, néhány hét alatt nagy áremelkedés történt a nemzetközi gabonapiacokon, bár a világ gabona-túlermelése miatt a tőzsdék áresésre számítottak. A nemzetközi börzéken ügyleteket kötött magyar malmok néhány nap alatt magyar koronában milliárdokat veszítettek. 1926 februárjában a Concordia vezérigazgatója, Hönich Henrik öngyilkosságot követett el, mert nem tudta elviselni, hogy a cég részvényeinek értéke 75 százalékkal esett, óriási anyagi kárt okozva a vállalatnak. Példáját néhány hónappal később Bacher Emil, az újpesti rakparton működő Victoria malom elnöke is követte.

A malomipari tevékenységben nagy változást hozott az 1947 után végrehajtott államosítás. A jelentősebb malmok közül tizennégyet 1948 közepén állami tulajdonba vettek, a 100 főnél több munkavállalót foglalkoztató iparvállalatok államosításáról intézkedő 1948. évi XXV. törvény alapján pedig újabb 28 nagymalmot államosítottak az országban. Termelésük és teljesítőképességük a malomipar egészének valamivel több mint 10 százalékát tette ki. 1952-től már csak állami kezelésű malomban végezhettek kenyérgabona-őrlést. A malomipar szervezésére és irányítására 1948-ban létrehozták a Malomipari Igazgatóságot, amely 1962-ig minisztériumi hatóságként felügyelte a szakma tevékenységét. Az irányítása alatt álló malmok 1950-ben 9 malomipari központ, 1951-től pedig 19 megyei malomipari egyesülés vállalataiként működtek. A Concordia malom ebben a szervezeti egységben kapott szerepet, de már csak mint gabonarakár. A malomipar történetének bemutatása azonban új szerepet kínált az épületnek. 1978 júliusában itt nyílt meg a Malomipari Múzeum, amely az első években zártkörű volt, csak szakoktatási célokat szolgált. 1984-ben a kiállítást a Művelődési Minisztérium Malomipari Múzeum elnevezéssel országos gyűjtőterületű szakmúzeummá nyilvánította. A múzeum akkor nyitotta meg kapuit a nagyközönség előtt. A múzeum állandó kiállításának alapterülete nagyjából 750 négyzetméter. A földszinten és egymás felett négy emeleti helyiségben több mint 300 tárgy, 60 tabló, sok száz kép és okmány szemlélteti a magyar malomipar történetének teljes keresztmetszetét és fejlődésének tanulságait. Sajnos évek óta ideiglenes jelleggel zárva tart, a múzeum jövője még bizonytalan. E sorok írója csak remélheti, hogy az egykor világhírű hazai malomipar tárgyi emlékeit őrző közgyűjtemény hamarosan újra megmutathatja az érdeklődőknek, miért és hogyan lett a magyar búzából készült liszt a világ egyik legkeresettebb élelmiszer-alapanyaga.

Gönczi Ambrus

Felhasznált irodalom. *Dr. Balatoni Mihály* és társai: A magyar élelmiszeripar története. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1986; *Eckhart Ferenc*: A magyar közgazdaság száz éve, 1841–1941. Posner Grafikai Műintézet Rt., Budapest, 1941; *Futó Mihály*: A magyar gyáripar története. Magyar Gazdaságkutató Intézet, Budapest, 1944; *Gelléri Mór*: A magyar ipar úttörői. Stampfel-féle Könyvkiadóhivatal, Budapest, 1887; *Dr. Jekelfalussy József*: Magyarország malomipara az 1885. év elején. Hivatalos Statisztikai Közlemények, Budapest, 1885; *Nagy Czírok László*: Száz és szélmolnárak élete a Kiskunságon. Múzeumok Központi Propaganda Irodája, Budapest, 1959; *Szalay Zoltán*: Malomipar. Magyar Statisztikai Szemle 1939. 6. sz. 643–652.; *Szterényi József-Ladányi Jenő*: A magyar ipar a világháborúban. Franklin Társulat, Budapest, 1933.

Száz éve nyitotta meg kapuit az Első Magyar Hadiárvaház

A sajtótörténet ismert jelensége, hogy a később fontosnak bizonyuló hír a maga korában szalagcím helyett a lapok sokadik oldalán, mindössze néhány mondatban és apró betűkkel szerénykedik. Száz évvel ezelőtt pontosan így értesült a hazai nyilvánosság a Gyón községben¹ kapuit megnyitó hadiárvaház működésének kezdeteiről. A *Pesti Napló* 1916. január 2-i számának több oldalas „Napi hírek” rovatát valószínűleg csak a legkitartóbb olvasók böngészték végig a következő három mondatért:

„Az első Hadiárva-Otthon az év első napján nyílt meg. Gróf Vay Péter mindjárt a háború kitörésekor odaajándékozta gyóni tágas kastélyát melléképületeivel, kiterjedt parkkal és szőlőteleppel együtt a harctéren elesett hőseink gyermekeinek felnevelésére és pedig azzal a céllal, hogy belőlük, távol a főváros zajától, munkás földművelőket neveljenek. Az épületek átalakítása és az intézet felszerelési költségeinek fedezése végett megindított akció sikere következtében az intézet már megnyithatott, hogy száz gyermeknek otthont nyújtson.”²

Két nap múlva a *Budapesti Hírlap* „A társadalom és a háború” rovatában hasonló terjedelemben, de néhány lényeges információval bővebben tájékoztatta olvasóit:

„Az intézetet a karmelita-apácák vezetik, a berendezés költségének fedezésére pedig Lónyay Elemérné grófné Stefánia királyi hercegnő társadalmi akciót indított. Az otthonban száz magyar gyereket helyeznek el, akiket földművelővé fognak kitanítani.”³

¹ Ma Pest megye fiatal városának, Dabasnak egyik településrésze.

² Az első Hadiárva-Otthon. *Pesti Napló* 1916. január 2. 10.

³ Megnyílt az első hadiárva-otthon. *Budapesti Hírlap* 1916. január 4. 12.